

legzártabbat. Nem bukkantam szignifikáns összefüggésre sem az aktuális életkor, sem a csatlakozás mikorjának vizsgálata során.

A független mintás t-próbák során összefüggésre leltem a nemi különbségek, gyermekáldás és hívő családtag esetén. A nemi különbségeknél tendenciaszinten ($t(51)=1,238$, $p=0,059$) a nők lelkiismeretesebb Krisnaképpel bírtak a férfiaknál. A gyermekáldás vizsgálata során szignifikáns összefüggésre leltem mind a hazugságskála ($t(51)=2,432$, $p=0,019$), mind az érzelmi stabilitás faktor ($t(51)=2,24$, $p=0,029$) mentén a gyermekkel nem rendelkezők javára. A hívő családtaggal rendelkező tagoknál szignifikáns összefüggésre leltem a hazugságskála ($t(51)=2,267$, $p=0,028$), barátságosság ($t(51)=2,971$, $p=0,005$) és nyitottság ($t(51)=2,708$, $p=0,009$) faktorokon. Az összefüggés alapján a családi involváltsággal nem bírók értek el nagyobb pontszámot mindhárom konstruktum mentén. A térítő tevékenység és kitöltés módja alapján nem bukkantam egyéb hatásra.

4.4. A Big Five személyiség és Krisnakép kapcsolatának elemzése

A független mintás t-próba alapján Big Five értékelések során – ahogy az elővizsgálatban (Melléklet B) – Krisnát minden skálán szignifikánsan pozitívabban értékelték a hívek, mint saját magukat. (lásd: 3. Táblázat, 3. Grafikon). A korrelációs elemzés (lásd: 4. Táblázat) a személyiség és Krisnakép között egyetlen szignifikáns kapcsolatot mutatott ki az energia faktoron ($r=-0,273$; $p=0,046$), melynek mértéke alapján gyenge korrelációként osztályozható.

4.5. A kvalitatív rész elemzése

Az alacsony mintaelemszám miatt (összesen 12 embernek került kiosztásra a kérdőív új változata és közülük 9-en töltötték ki a kvalitatív részt) statisztikai elemzést a kapott adatokon nem végeztem. A válaszok besorolása során intuitív, szakértői megítéléses módszert alkalmaztam és a következő ítéleteteket hoztam: három személy nem válaszolt, egy személy teológiai érveléssel hárított, két személy fohászkodott, három személy háláját fejezte ki és három vallomást közvetített. Bár a válaszokban nagyfokú absztrakciós különbségeket lehetett felfedezni, ennek ellenére könnyen és egyértelműen besorolhatóak voltak. Az egyes kategóriákra példa, lásd: melléklet E..

5. Megbeszélés

5.1. A kérdésfeltevések és hipotézisek vizsgálata

Az elővizsgálat (Melléklet B) nyomán a Big Five és személyiség faktorokkal kapcsolatban tett hipotézisünk egyértelmű megerősítést nyert: a barátságosság, érzelmi stabilitás faktorok és a szociális kíváncsiság skála az átlagpopulációhoz (Rózsa, Kő és Oláh, 2006) képest pozitív, míg a nyitottság, az energia és a lelkiismeretesség faktorok negatív irányban tértek el. Eredményeink megerősítése azért is fontos, mert egyrészt bizonyítják a lelkiismeretesség, mint korábban szilárdnak hitt vallásos motívum (Saroglou, 2002) kétséges mivoltát, mindemellett a stabilnak tűnő introverzió további érveket szolgáltat amellet, hogy – legalábbis speciális val-

lások közösségeiben – az energia faktor ezen része szoros kapcsolatba hozható a vallásossággal (az erről való vitát, lásd: Francis, 1994). Visszatérve a lelkiismeretesség problematikájára: így, az újbóli megerősítés nyomán erős gyanút kelthet bennünk, hogy a lelkiismeretesség faktor esetleg más háttértényezők és nem kizárólag a vallásos motívumok terméke. Életképes elképzelésnek tűnik például a vallásosság és konzervatív ideológia kapcsolatának vizsgálata, mely elképzelést erősíti a konzervatívok által mutatott magas lelkiismeretesség (lásd pl. Carney, Jost, Gosling és Potter, 2008). Ebből a perspektívából jogos lehet feltételezni, hogy a kereszténységgel gyakran összekapcsolt tradicionalizmus és közösségiség a konzervatív ideológiával vallott közös értékek okán akár egy tőről is fakadhatnak (Graham, Haidt és Nosek, 2009; McAdams, Michelle, Albaugh, 2008). Persze mindezek csupán feltételezések, melyek empirikus alátámasztásért kiáltanak.

Az elővizsgálat (Melléklet B) alapján megfogalmazott többi hipotézis azonban kevésbé állta meg a helyét. A korábbi feltételezésünk például, mely szerint a Krisnakép, mint normaadó funkcionál az MKTHK tagok számára egyértelmű cáfolatra lelt, a kibővített mintán a korábbi faktorok egyikével(!) sem mutatott kapcsolatot a Krisnakép! Csupán az energia faktorról mutatott szignifikáns, gyenge negatív összefüggést.¹⁵ Mindez elsősorban két dologra hívja fel a figyelmet. Egyrészt, az alábbi vizsgálat a Krisnaképen keresztül egyértelmű bizonyítékot nyújt az istenképek még zárt közösségeken belül is jelen levő nagyfokú diverzitására, exkluzivitására és személyes jellegére. Másrészt – és ez tanulság lehet a többi vizsgálat számára is – egy fontos módszertani tényezőre is felhívja a figyelmet. Bár jelen vizsgálat „csupán” hatvan fővel készült, ez homogén NRM minta esetén a legtöbb, témakörben eddig publikált tanulmány vizsgált populációit felülmúlja (lásd pl.: Buxant, Saroglou, 2008a, 2008b; Buxant, Saroglou, Casalfiore, Christians, 2007; Kamarás, 2007, 2008, 2009 stb.). Az alábbi tanulmány és előtanulmány (Melléklet B) viszonya tehát kézzelfogható példa a vizsgálati minták kiterjesztésének szükségességére. A jövőben tehát – ha mégoly nehezen hozzáférhetőek is – el kell tekinteni a 30-40-50 fővel készített vizsgálatoktól, mert ezek hitelessége erősen megkérdőjelezhető.

A kiterjesztett adatfelvétel egyéb hipotéziseket is részben vagy teljesen megcáfolt. Bár a nemi különbségeknél megerősítést nyert az érzelmi stabilitást firtató feltételezésünk, mely szerint a férfiak nagyobb érzelmi stabilitással bírnak a nőknél, az energia és nyitottság skálán kapott adatok műtermékeknek bizonyultak. Sem az életkor és a szociális kíváncsiság, sem a térítő tevékenység és érzelmi stabilitás közötti kapcsolatról megalkotott hipotézisünk nem bírt további bejósoló erővel. Mindemellett a nemi különbségek további adalékaként a nők által vallott Krisnakép a nagyobb mintaelemszám ellenére is megőrizte magasabb szintű lelkiismeretességét a férfi kitöltőkkel szemben.

A kompenzációs modell alapján megfogalmazott hipotézis, mely szerint az istenkép komoly énvédő funkcióval bír, részben igazolást nyert. Bár a térítő tevékenység feltételezett pozitív hatása nem érvényesült, a gyermekáldás, a hívő családtag megléte/nem léte, sőt, immár pusztán a család megléte/meg nem léte is bejósolta a Krisnáról kialakított kép milyenségét. Így például, akik nem rendelkeztek gyermekkel, Krisnát érzelmileg kiegyensúlyozottabbnak és szociálisan

¹⁵ Bár megjegyzendő, hogy a Krisnakép privilegizált státusza továbbra is megkérdőjelezhetetlen, amit híven tükröz az összes skálán elért szignifikánsan magasabb pontszáma az önkritikához képest.

kíváncsisággal viselkedőnek látták. A család szerepének fontosságát húzza alá az a jellemző momentum is, hogy a házastárssal rendelkezők alkották a legszkeptikusabb Krisnaképet, míg az ellenkező póluson az egyedül élők (szociális kíváncsiság skála), elváltak (barátságosság skála) vagy élettársi kapcsolatban levők (nyitottság skála, melynek hátterében a Krisna-tudatú hívők körében az élettársi kapcsolattal szembeni „megtűrt” álláspont húzódhat, vagyis na- gyobb elfogadásra és nyitottságra vágyhatnak) álltak. A kompenzációs modell mellett szól az a tény is, hogy azon személyek, akik nem bírtak hívő családdal mind a szociális kíváncsiság, mind a barátságosság, mind a nyitottság skálán magasabbra taksálták Krisnát, ezzel egy nyitot- tabb, barátságosabb és „helyesebben viselkedő” transzcendens képét vallva, ami potenciálisan igazoltságán felbuzdulva válaszolhatunk az egyetlen kérdésfeltevésünkre is, mely azt firtatta, *hogy a használt módszer valóban alkalmas-e az istenkép megragadására.* Ezekből az eredmények-ből kiindulva azt kell mondjuk, hogy igen, ugyanakkor botorság lenne azt gondolni, hogy egy- egész közösség jellemző istenképét fel lehetne lelteni, ahogy az elővizsgálat (Melléklet B) eredménye- it tökéletesen cáfoló korrelációs adatok is mutatják (összehasonlításképp lásd:).

Utolsó hipotézisként számot kell vetni a „megújított” kvalitatív módszer használhatósá- gával/használatatlanságával. Bár az alacsony mintaelemszám miatt nem vontam statisztikai vizsgálat alá, különösen a korábban használt módszerrel összehasonlítva egy jól, könnyen és hatékonyan alkalmazható módszernek tűnik. Jelen vizsgálatban összesen négy (teológiai hári- tás, fohász, hála, vallomás) jellemző motívum jelent meg a levelek elemzése során. Jelen sorok írója nem állítja ezek kizárólagosságát, sőt, további motívumok meglétét is feltételezi és min- denkit a módszer további alkalmazására buzdít.

5.2. Összegzés, a vizsgálat korlátai

Az alábbi vizsgálatban az istenkép, a Big Five és vallásosság ill. az NRM-ek hármását igye- keztem ötvözni. Úgy érzem több sikert is el tudtam könyvelni vizsgálatuk során: (1) Vélemé- nyem szerint sikerült egy, az istenképek és személyiség kapcsolatát felderíteni képes módszer kidolgozására, beleértve a Big Five kétszeri alkalmazását és a kvalitatív metodológiát (levélírás) is. Mindez új távlatokat nyithat az istenképkutatás és annak terápiás alkalmazása előtt. (2) A Saroglou (2002) által hiányolt megannyi kritérium vizsgálatát teljesítettem: nem egyetemista és nem keresztény kisegyházi mintán vettem fel a Big Five kérdőíveket, különös figyelmet fordítva mind a nemi különbségek, mind az érzelmi stabilitás-labilitás faktorokra. A vizsgálat hasznosságát és elengedhetetlen voltát igazolja az a lelkiismeretesség faktorról kapcsolatos ösz- szefüggés, mely megkérdőjelezi annak egyetemes jellegét a vallások körében. (3) Az NRM-ek új, átfogó, személyiségvonásaikat is érintő, relatíve nagy mintát firtató vizsgálatot készítettem, mely újabb adalékot szolgáltat ezekhez a pszichológiailag alig vizsgált társadalmi csoportok- hoz.

Mindamellett a vizsgálat több korláttal küzd, melyektől nem szabad eltekinteni. (1) Hiába a minta maga nemében mutatott relatív nagysága, ennek ellenére viszonylag kis létszámú populáció adatai kerültek elemzésre. (2) Miután Magyarországon még nem készítettek a Big Five-öt és vallásosságot egyszerre firtató vizsgálatot, ezért – kontrollcsoport híján – lehet, hogy több megfigyelt tényező (pl. a lelkiismeretesség terén talált ellentmondás) pusztán kulturális

hatásnak, nem vallásspecifikus hatásnak tudható be. (3) Az eredményeket – lévén a vizsgálatban speciális csoport szerepelt – csak kellő óvatossággal szabad generalizálni.

5.3. Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a statisztikai segítséget Rózsa Sándornak és Szabó Áginnak, az adatbevitelt pedig Bontovics Mátyásnak, Máté Ádámnak és Pál Balázs Marcellnek. További külön köszönet illeti a Magyarországi Krisna-tudatú Hívők Közösségét, akik megtisztelték azzal, hogy bepillantást nyerhettem az életükbe. Közülük is hadd emeljem ki Pongrácz Ildikó („Indráni”) áldozatos és fáradhatatlan segítségét, akinek az állhatatos munkája nélkül bizonyosan nem jöhetett volna létre az alábbi kutatás.

Az istenkép (1913/1993) Totapoképhez kötődik, lásd még: Freud, Benkő (2003) Freud munkáit mindazonáltal két évtizeddel (2006b, 2006c) (gére), aligha le

A klasszikus vendett, egy Rizzuto és A generáció inkább a szü képek kialakított. (Nelson a gyermek problematikájában harmonikus fel benne, között. A az anyának helyett. Le fordítást tot kialak a csecsem Az illúzió gével lesz minden

Winndéselmé

16 A szü eredetének diverzitási vallanak. (zels) 2. m 8. istenfog tényezők tényezők

A/Melléklet – Ami a bevezetőből kimaradt

1. Az istenkép kutatás előzményei, fejlődésméletei

Az istenkép fogalma már igen korán megjelent a pszichológia történetében: Freud (1913/1993) Totem és tabu című munkájában az istenkép (és a felettes én) kialakulását az apaképhez kötötte és a vallást infantilis kényszerneurózisnak tartotta. (Freud vallásfelfogásáról lásd még: Freud, 1927/1945, 1930/1982, 1939/1987; Fuller, 2008; Szondi, 1973/1987; stb.) Benkő (2003) helyesen tapint rá a korai pszichoanalitikus valláslélektan üzenetére, mikor Freud munkáit egyenesen valláskritikaként aposztrofálja. Freud álláspontjának súlyosságát mindazonáltal elsősorban a pszichoanalitikus terapeuták érezték meg: a legtöbb helyen még két évtizeddel ezelőtt is tabunak számított a vallás témájának beemelése az analízisbe (Székely, 2006b, 2006c), melynek esetleges negatív hatásait a páciensek életére (és a terápia sikerességére), aligha lehet vitatni.

A klasszikus pszichoanalízis berkein kívül, azonban az istenkép nagy népszerűségnek örvendett, egy egész generáció kutatta mibenlétét: Donald Winnicott, Paul Pruyser, Ana-Maria Rizzuto és Antoine Vergote ennek a csoportnak a legjelesebb képviselői (Fuller, 2008). Ez a generáció immár (kezdetben a tárgykapcsolati szemlélet nyomán) nem az apaképben, sokkal inkább a szülő-gyermek kapcsolatban és kötődésben kereste az istenkép eredetét. Az istenképek kialakulásáról a mai napig Winnicott tárgykapcsolati elmélete az általánosan elfogadott. (Nelson, 2009; Robu, Martos, 2007; Székely, 2006a; V. Komlósi, 2007)¹⁶ Winnicott a gyermek születése után elkülöníti a külső és a gyermek saját, belső terét. A két tér okozta problematikával a gyermek csak akkor tud megbirkózni, ha az „elég jó anya” (a csecsemőjével harmonikus kapcsolatban levő anya) támogatása nyomán elég bátorság és kreativitás keltődik fel benne, hogy az átmeneti téren keresztül létrehozassa a kapcsolatot a belső és külső világ között. A kapcsolatfelvétel formája ekkor még a gyermek illúzióján keresztül jön létre, melyet az anyának folyamatosan arra kell „trenírozni”, hogy a külvilág felé forduljon a belső világ helyett. Léven az anyával való kapcsolatot a gyermek tökéletesnek éli meg, ezért a külvilág felé fordítást folyamatos frusztráció kíséri, azonban, miután csak az elválás nyomán tud kapcsolatot kialakítani a külvilággal, ezért az anya ezt kénytelen forszírozni. Visszatérve az illúzióhoz: a csecsemő az illúzió segítségével képes arra, hogy külső tárgyakat átmeneti tárgyakká tegyen. Az illúzió ezen, átmeneti tárgyat képző jellege Winnicottnál a kulcsmozzanat: ennek segítségével lesz majd a személy képes a vallás (és így az istenkép) interiorizálására, amelybe – ahogy minden későbbi kapcsolatába a külvilággal – beleég majd az első tárgykapcsolat élménye.

Winnicott elméletével furcsa szimbiózisban léteznek az istenkép kialakulását firtató kötődésméletek, melyek a fent vázolt fejlődési folyamattal ugyan egyetértenek, annak végeredmé-

¹⁶ A szakirodalmi elterjedtsége ellenére egyes társadalomtudósok – jelen sorok írójához hasonlóan – szkeptikusan állnak az istenkép eredetének pszichodinamikus magyarázatához. Egy kutatócsoport (Hoffman, Knight, Boscoe-Huffman, Stewart, 2008), mely az istenkép diverzitási problémáit vizsgálja, el is veti a winnicott-i elképzelést és helyette egy saját, tizennégy(!) olyan faktort felsorakoztató elméletet vallanak, melyek befolyásolhatják az egyes emberek istenképét. A tizennégy faktor a következő: 1.gondozói kapcsolat (-winnicotti elképzelés) 2.más fontos kapcsolatok 3.templomai tapasztalatok 4.tapasztalatok a világról 5.nem 6.szexuális orientáció 7.kulturális tapasztalatok 8.istenfogalom 9.vágyteljesítés iránti igény 10.személyiségtényezők 11.lelki egészség 12.fogyatékoság 13.önkép/önmegvalósítás 14.fejlődési tényezők. Bármennyire impresszív modellel is álltak elő azonban a kutatók, empirikus alátámasztás és elméleti konszolidáció híján ezek a tényezők pusztán ad hoc felsorolásnak tűnnek, így egyelőre kénytelenek vagyunk megelégedni a Winnicott által kínált klasszikus modellel.